

APUNTS PER A UNA FENOMENOLOGIA DE LA INTERSECCIONALITAT ¹

NOTES FOR A PHENOMENOLOGY OF INTERSECTIONALITY

MARTA JORBA
Universitat Pompeu Fabra (UPF)

RESUM

El concepte d'interseccionalitat fa referència a la forma com es relacionen les categories socials com el gènere, la raça, l'edat, la classe o la sexualitat i a quins són els seus efectes sobre l'experiència de les persones. En primer lloc, en aquest article examinaré quin és el lloc de la noció d'experiència en els textos fundacionals de la interseccionalitat. En segon lloc, i sobre la base d'alguns temes Husserlians elaborats per Sara Ahmed, proposaré uns apunts per a una fenomenologia de la interseccionalitat que conceptualitza les estructures experiencials que es manifesten en la dinàmica d'opressió i privilegi de diversos sistemes socials interconnectats. Caracteritzaré l'experiència d'opressió a través de l'estructura d'«estar fora de lloc» i de la tematització del context, estructura que alhora és viscuda com a «normal» des de les posicions de privilegi, i presentaré l'experiència de la possibilitat de ser oprimit i opressor alhora com un tret específic de la dinàmica interseccional.

Paraules clau: experiència, fenomenologia, interseccionalitat, normalitat, rerefons.

1 Investigació realitzada en el marc de la beca postdoctoral IJCI-2017-34112 i del projecte Social Metaphysics: PGC2018-094563-B-I00 MCIU/AEI/FEDER UE. Voldria agrair els comentaris de la Maria Rodó i del Pau Pedragosa a una versió anterior d'aquest article.

ABSTRACT

The concept of intersectionality refers to the way social categories such as gender, race, age, class or sexuality are related and to which are their effects on people's experiences. First, this article examines the place of the notion of experience in the foundational works of intersectionality. Second, on the basis of Husserlian themes elaborated by Sara Ahmed, I propose some notes for a phenomenology of intersectionality that describes the experiential structures manifested in the oppression and privilege dynamics of different interconnected social systems. I will characterize the experience of oppression through the structure of «being out of place» and the thematization of the context, a structure that at the same time is experienced as «normal» from positions of privilege, and I will present the experience of the possibility of being oppressed and oppressor at the same time as a specific feature of intersectional dynamics.

Keywords: background, experience, intersectionality, normality, phenomenology.

1. INTRODUCCIÓ

La interseccionalitat és un concepte que fa referència a la diversitat de categories socials —gènere, raça o ètnia, classe, edat, sexualitat, etc.— que afecten de manera combinada les persones segons les posicions que ocupen en diferents sistemes o estructures de poder. És una de les contribucions més rellevants del feminisme (McCall 2005) i ha rebut molta atenció en diferents camps de les ciències socials i les humanitats, alhora que s'ha convertit també en un terme clau en l'articulació de moltes lluites socials d'emancipació. La seva àmplia utilització i expansió és deguda segurament al fet que proporciona un marc capaç de reconèixer la complexitat de les opressions i els privilegis dins de les desigualtats socials. En primer lloc, examinaré quin és el lloc de la noció d'*experiència* en els textos fundacionals de la interseccionalitat. En segon lloc, i sobre la base d'alguns temes Husserlians elaborats per Sara Ahmed, proposaré una fenomenologia de la interseccionalitat que conceptualitzi les estructures experiencials que es manifesten en la dinàmica d'opressió i privilegi de diversos sistemes socials interconnectats.

La interseccionalitat neix durant la dècada dels vuitanta del segle xx en el si de la producció teòrica i dels moviments socials de les feministes Negres als Estats Units, de la mà de la jurista feminista Kimberlé Crenshaw (1989). El terme es va utilitzar principalment per referir-se a les experièn-

cies d'opressió que vivien les dones negres pel fet d'estar creuades alhora per dos eixos d'opressió, el gènere i la raça, la combinació dels quals no es contemplava en les lleis antidiscriminació. Els casos analitzats inicialment concernien contextos laborals i de violència sexual. La denúncia principal de les feministes Negres era que les lleis antidiscriminació actuaven en base a un marc conceptual que només contemplava un únic eix (o bé gènere o bé raça), sense reconèixer que la combinació dels efectes discriminatoris fruit de pertànyer a ambdues categories socials presentava casos que quedaven fora de les consideracions del tribunal. Més concretament, l'autora descriu el cas de cinc dones negres que van denunciar l'empresa General Motors argumentant que estaven discriminades pel sistema de contractació de l'empresa, que no contractava dones negres però sí dones blanques. Segons el tribunal que va jutjar el cas, la denúncia no va prosperar perquè afirmaven que General Motors sí que havia contractat dones (blanques) durant el període en què cap dona negra havia estat contractada, i això era suficient per dir que no era un cas de discriminació per sexe. El tribunal va recomanar anar per la via de la discriminació per raó de raça, però el procediment va ser altre cop el mateix: General Motors sí que havia contractat persones negres, encara que tots fossin homes. És destacable el fet que el tribunal no veia els motius per legislar específicament per la categoria «dona negra». A partir d'aquí, Crenshaw (1989: 143) afirma:²

La negativa del tribunal [...] a reconèixer que les dones negres pateixen una discriminació combinada per raó de sexe i de raça implica que els límits de la discriminació per sexe o raça estan definits per les experiències de les dones blanques i els homes negres, respectivament. Des d'aquest punt de vista, les dones negres estan protegides només en la mesura en què les seves experiències coincideixen amb les d'algun dels dos grups.³

2 La traducció al català de les citacions és pròpia (excepte les del Col·lectiu del riu Combahee; cf. Bibliografia), i s'acompanya de l'original a peu de pàgina. La referència correspon a l'original.

3 «The court's refusal [...] to acknowledge that Black women encounter combined race and sex discrimination implies that the boundaries of sex and race discrimination doctrine are defined respectively by white women's and Black men's experiences. Under this view, Black women are protected only to the extent that their experiences coincide with those of either of the two groups».

El fet que la llei antidiscriminació per raó de sexe no tingués en compte cap aspecte de la discriminació per raó de raça implicava que la categoria de raça estava funcionant com una categoria «neutra», quan en realitat el que ocorria era que s'estava entenent el privilegi de raça (l'ésser blanc) com a no qüestionat (cf. Crenshaw 1989: 145). En conclusió, els marcs (legals i teòrics) basats en eixos únics (o gènere, o raça), no podien donar respostes adequades a les experiències de les dones negres en els contextos de discriminació esmentats. Crenshaw (1989: 58) ho explica així:

Els problemes d'exclusió no es poden resoldre amb la simple incorporació de les dones Negres a una estructura analítica establerta prèviament. Ja que l'experiència interseccional és major que la suma de racisme i sexisme, una anàlisi que no considera la interseccionalitat no pot abordar la manera concreta en què les dones Negres estan subordinades.⁴

El concepte d'interseccionalitat té també les seves arrels en els moviments socials i en grups com el Combahee River Collective, que l'any 1977 va publicar un escrit on explicaven com entenien les opressions com a múltiples i relacionades:

La declaració més genèrica que podem fer sobre la nostra política és que ens comprometem activament amb la lluita contra tota opressió racista, sexual, heterosexual i de classe, i considerem que la nostra tasca fonamental és el desenvolupament d'una anàlisi i una pràctica integrades, basades en el fet que els principals sistemes d'opressió estan interrelacionats. La síntesi d'aquestes opressions crea les condicions de les nostres vides. Com a dones Negres, considerem el feminisme Negre com el moviment polític més lògic per lluitar contra les nombroses opressions simultànies a les què ens enfrontem totes les dones de color.⁵ (Combahee River Collective 1978 [1977]: 210)

- 4 «Problems of exclusion cannot be solved simply by including Black women within an already established analytical structure. Because the intersectional experience is greater than the sum of racism and sexism, any analysis that does not take intersectionality into account cannot sufficiently address the particular manner in which Black women are subordinated».
- 5 Per a les traduccions de Combahee River Collective, cf. la versió catalana de les

Des del punt de vista conceptual, una de les propostes més destacades dels estudis interseccionals és la idea que els diferents sistemes d'opressió s'han d'entendre com a mútuament constituïts⁶ i que, per tant, no entenem com funciona el gènere o el patriarcat, per exemple, si no veiem com està intrínsecament relacionat amb el supremacisme blanc o amb el capitalisme. Crenshaw, alhora que emprava per primera vegada el terme «interseccionalitat», presentava la metàfora d'una cruïlla (*intersection*) on el tràfic provinent dels diferents carrers representa les discriminacions patides per raó de gènere i de raça, de manera que en la cruïlla, on estan situades les dones negres, no se sap exactament d'on vénen les discriminacions i com es barregen en aquest punt d'intersecció (cf. Rodó-Zárate, Jorba 2020 per a una anàlisi de les metàfores de la interseccionalitat).

Altres autores rellevants en el moviment feminista negre que han teoritzat sobre la interseccionalitat són la sociòloga Patricia Hill Collins, la filòsofa i escriptora Bel Hooks, la poeta i escriptora Audre Lorde, i la filòsofa i activista Angela Davis. D'entre les teòriques llatinoamericanes destaquen la teòrica Gloria Anzaldúa, l'escriptora Cherrie Moraga o la filòsofa Maria Lugones. Les genealogies sobre la pràctica i la teoria de la interseccionalitat també s'han reivindicat des d'altres indrets més enllà del continent americà, amb autores com Nira Yuval-Davis i Floya Anthias en el context del Regne Unit. També en el context català, autores com Maria Mercè-Marçal i el feminisme del moviment polític d'esquerres catalanista poden ser vistes com una teorització de la interseccionalitat a través de la relació entre gènere, classe i nació (recordem la famosa divisa marçaliana),⁷ situada als Països Catalans entre els anys 70 i 80 del segle xx (cf. Rodó-Zárate 2020).

referències. «The most general statement of our politics at the present time would be that we are actively committed to struggling against racial, sexual, heterosexual, and class oppression, and see as our particular task the development of integrated analysis and practice based upon the fact that the major systems of oppression are interlocking. The synthesis of these oppressions creates the conditions of our lives. As Black women we see Black feminism as the logical political movement to combat the manifold and simultaneous oppressions that all women of color face».

6 Per a una anàlisi i crítica dels diferents significats de 'mútua constitució' en la literatura, cf. Jorba, Rodó-Zárate 2019.

7 Marçal 1977: «A l'atzar agraeixo tres dons: haver nascut dona, / de classe baixa i nació oprimida. / I el tèrbol atzur de ser tres voltes rebel».

2. L'EXPERIÈNCIA EN LA TEORIA INTERSECCIONAL

El marc teòric i pràctic de la interseccionalitat sovint inclou diverses formulacions i maneres d'entendre el concepte, perspectives que alhora també depenen dels objectius concrets de cada investigació o activitat on apareix el concepte. Una aproximació fenomenològica a la interseccionalitat situa l'*experiència* en un primer pla de la investigació, i així s'aproxima a allò que vol descriure i caracteritzar sempre en relació a com es presenta en l'experiència dels subjectes (cf. secció 3.1). És per això que abans de plantejar una fenomenologia de la interseccionalitat, convé veure quin tipus de paper juga l'experiència en els textos fundacionals —i també posteriors— sobre interseccionalitat.

En els articles de Crenshaw la paraula «experiència» apareix per referir-se a les experiències d'opressió de les dones negres, això és, precisament com el fenomen que cal entendre i pel qual encara no s'hi troben les eines adequades. En les seves paraules (Crenshaw 1991: 1245):

Analitzo [...] les maneres en què la situació de les dones de color en la intersecció entre raça i gènere fa que la nostra experiència real de la violència domèstica, la violació [...] sigui qualitativament diferent que la de les dones blanques.⁸

Aquí Crenshaw parla directament d'*experiència*, de manera que allò qualitativament diferent en les dones negres respecte de les blanques és l'experiència que tenen de la violència domèstica o de les violacions. També trobem d'altres casos on es parla de l'*experiència viscuda*, concretament en la tesi que les experiències d'opressió es viuen simultàniament (cf. Carastathis 2014: 307). I és una afirmació que trobem en el manifest fundacional del Combahee River Collective (1978 [1977]: 213):

A vegades ens és difícil separar raça, classe i opressió sexual, perquè les solem viure [*experience*] simultàniament.⁹

8 «I discuss [...] the ways in which the location of women of color at the intersection of race and gender makes our actual experience of domestic violence, rape, [...] qualitatively different than that of white women».

9 «We also often find it difficult to separate race from class from sex oppression because in our lives they are most often experienced simultaneously».

Altres autors com la geògrafa feminista Gill Valentine (2007: 13) també parlen de l'experiència simultània:

Tot i que podem concebre la raça, la classe i el gènere com a diferents estructures socials, les persones individuals les experiencien simultàniament.¹⁰

La *simultaneïtat* de les opressions en l'experiència i el fet que la intersecció de categories produeixi experiències *qualitativament diferents* són dues tesis que parlen sobre com es viuen les opressions i, per tant, sobre l'experiència de les mateixes. Podem trobar referències similars a l'experiència en altres textos generals sobre interseccionalitat (cf., per exemple, Cho, Crenshaw, McCall 2013), però cal destacar que en la literatura sobre el tema no s'acostuma a aprofundir en l'anàlisi del que significa viure opressions simultàniament des d'una perspectiva fenomenològica. En general en els estudis feministes interseccionals, el terme «experiència» s'utilitza com a sinònim de «situació» o de quelcom que ocorre a un grup de persones que pateixen certes discriminacions o opressions. Una aproximació fenomenològica a la interseccionalitat ha de tenir en compte, d'una banda, les observacions que trobem en els textos que tenen a veure amb l'experiència però de l'altra ha d'anar més enllà i intentar conceptualitzar les estructures que caracteritzen les experiències interseccionals. Aquest segon objectiu és el que caracteritza pròpiament una investigació fenomenològica.

3. CAP A UNA FENOMENOLOGIA DE L'EXPERIÈNCIA INTERSECCIONAL

3.1. FENOMENOLOGIA

Per entendre el tipus de treball dut a terme aquí, cal que presentem què és o pot ser una *fenomenologia* de la interseccionalitat. La fenomenologia entesa com a tradició filosòfica fundada per Edmund Husserl a principis del segle XX recull un ventall d'aproximacions i de mètodes diferents, sovint en permanent discussió entre els autors i autores que les propugnen. D'aquesta manera, no hi ha *la* fenomenologia de *x* (del cos, de la percepció, dels objectes socials, etc.) sinó que hi ha diverses aproximacions fenome-

10 «Although we may think of class, race, and gender as different social structures, individual people experience them simultaneously».

nològiques a x (al cos, a la percepció o als objectes socials) depenent dels mètodes seguits i de l'escola fenomenològica escollida. La màxima fenomenològica Husserliana de «a les coses mateixes!» significa precisament atendre i analitzar els diversos fenòmens (del grec *phainómenon*) tal com se'ns presenten en cada cas, sense voler reduir les descripcions a teories prèvies o pressuposades. «Tal com se'ns presenten en cada cas» vol dir tal com són *viscudes* en la vida quotidiana i en les experiències de les persones. És en aquest sentit, per exemple, que Husserl afirma que la noció de «ment» com a receptacle intern i autocontingut és errònia, ja que la ment està eminentment dirigida a objectes diferents a ella. Husserl anomena aquesta direccionalitat «intencionalitat» i la concep com un aspecte essencial de la ment, les estructures de la qual cal investigar (cf. Husserl 1984).

Una fenomenologia de la interseccionalitat partirà, doncs, de les experiències interseccionals, això és, de les experiències que es relacionen amb el funcionament de les diverses estructures de poder. I pretindrà, d'entrada, oferir una caracterització de les *estructures* que governen aquestes experiències i les seves dinàmiques. Encara que ens basarem en casos concrets i individuals, la fenomenologia busca presentar les estructures comunes a diversos casos i, en aquest sentit, va més enllà de la individualitat. La fenomenologia pot oferir recursos als estudis interseccionals per la rellevància que atorga a l'experiència viscuda (*Erlebnis*), a la intencionalitat de la consciència (com a relacionalitat amb el món i amb els altres), i a com les accions i l'hàbit modelen els cossos i el món (cf. Ahmed 2006).

3.2. CASOS

Per tal d'iniciar la tasca fenomenològica, anirà bé tenir en ment alguns exemples, inclòs l'esmentat en la primera secció.¹¹

Cas 1: *gènere i raça*. En el context de discriminació laboral als Estats Units als anys 80, el grup social format per les dones negres no tenia protecció legal per tal com les lleis antidiscriminació per raó de sexe (basades en dones blanques) i per raó de raça (basada en homes negres) no les incloïen.

11 Excepte el Cas 1, els altres tres són inventats, encara que estan basats en experiències i coneixements col·lectius. Evidentment, es tracta d'una simplificació, a mode d'il·lustració, de la complexitat que poden tenir els casos.

Cas 2: *gènere* i *classe*. En el context del dret a l'avortament (una qüestió de gènere), les possibilitats de dur-lo a terme en un país on està prohibit seran diferents per una dona rica que per una dona pobre. La dona amb més recursos econòmics es podrà permetre viatjar a un país on es garanteixi el dret a l'avortament i es realitzi de forma segura, mentre que l'altra segurament no.

Cas 3: *gènere* i *edat*. El tipus de comentaris que pot rebre una dona jove quan va pel carrer (assetjament verbal en forma de comentaris sobre el seu cos, per exemple) segurament seran diferents dels que pot rebre una anciana quan va pel carrer, degut a com els dos cossos són llegits en una societat masculista.

Cas 4: *gènere*, ètnia, *classe*. Un noi jove siríà que per la guerra i qüestions econòmiques ha emigrat de Síria a Catalunya pot tenir una experiència molt diferent del procés de migració que una noia jove siriana que pels mateixos motius ha migrat a Catalunya. La seva procedència els pot ser un obstacle a tots dos per obtenir feina a Catalunya, però el seu gènere pot fer que la seva experiència sigui molt diferent.

3.3. COS I CONTEXT

Una primera informació que aquests casos posa de manifest és que les experiències interseccionals són *corporitzades* i integrades en els *contextos*. Sense descriure els contextos i els tipus de cossos que hi apareixen, no podem tenir cap informació sobre quin tipus d'experiència interseccional tindrà lloc. Les marques de gènere, raça o edat que apareixen en els cossos i en la percepció dels mateixos condicionen el tipus d'experiències que les persones poden tenir en diversos contextos. Com són llegits els cossos en funció de les diferents categories socials condicionarà el tipus d'experiències que les persones puguin viure. Un aspecte interessant per a reflexionar és si totes les categories socials comporten marques corporals com és el cas més evident (en la majoria dels casos, però no sempre) del gènere i la raça. En molts casos, les categories poden no ser aparents a la percepció —pensem en la sexualitat d'algú, o la classe social—, i en d'altres casos es poden amagar per evitar la discriminació, com és el cas del *passing*, això és, ser percebut com a tenint una identitat que no es té: per exemple, passar per heterosexual quan no se n'és.

La importància de l'espai i de la variació contextual ha estat posada de manifest per diverses autores (cf. Valentine 2007; Rodó-de-Zárate 2014) i fa adonar-se del fet que l'espai revela diferents configuracions d'experiències d'opressió i privilegi. El Cas 2 és clar en aquest aspecte: la realitat social i política dels països involucrats fa que en un context (país on l'avortament està prohibit) les dones no puguin avortar i en un altre context (país on l'avortament no està prohibit) les dones que s'ho puguin permetre puguin viatjar-hi per avortar. En el Cas 4, els processos migratoris tenen un component espacial essencial al tipus d'experiències que s'hi donen. Però també en el Cas 3, el context (el carrer) és rellevant per determinar el tipus de comportaments socials que s'hi experiencien.

3.4. OPRESSIÓ I PRIVILEGI

Les experiències corporitzades i contextualitzades entren en una dinàmica d'opressió i privilegi que és interessant analitzar fenomenològicament. Un dels trets fonamentals de la teoria interseccional és que pot fer visibles els privilegis que es donen en les dinàmiques de poder i els situa al mateix nivell d'anàlisi que l'opressió (cf. Choo, Feree 2010). Això és degut al fet que un individu pot estar situat en una posició d'opressió per raó de raça, per exemple, però en una posició de privilegi per raó de gènere, o de classe. El Cas 2, concretament pel que fa a la dona amb recursos econòmics, és un exemple clar de patir una discriminació per no poder avortar (gènere) i alhora tenir un privilegi econòmic (classe) que permet mitigar (almenys parcialment) tal discriminació. Conèixer les dinàmiques del privilegi és molt rellevant per a una caracterització de les estructures de les opressions. Així, hauríem de veure quins són els trets bàsics relacionats amb les experiències de ser, per exemple, blanc, home, heterosexual, o adult: posicions que es poden descriure com de privilegi dins de cada respectiva estructura de poder.

Com a aproximació inicial a la present fenomenologia de les experiències interseccionals, podem dir que una marca del privilegi en l'experiència és el fet d'estar bé, sentir-se a gust, en certs espais i, alhora, no ser conscient que aquest benestar rau en un privilegi. És a dir, no sentir els efectes del funcionament de certes categories en els contextos, de manera que allò que se sent com a benestar es naturalitza i es «normalitza». Un aspecte important del privilegi que cal analitzar és precisament aquesta experiència de normalitat amb relació al funcionament de la desigualtat i el poder. Vegem a continuació una manera de desenvolupar aquesta idea.

Husserl, a *Idees* (1977), descriu la percepció de l'entorn en el marc d'un cos que funciona com a punt zero o punt d'orientació, i al voltant del qual els objectes apareixen a una certa distància i més o menys a l'abast. Des de l'«aquí» d'un subjecte percebent, es «revela» un món de possibles percepcions i horitzons. Husserl destaca els objectes als quals un pot estar dirigit intencionalment —la taula, el bolígraf, el paper— i el rerefons de l'experiència que és constituïda per tot allò que no és objecte immediat de la consciència (o dels nostres estats mentals) però que d'alguna manera la possibilita: l'espai amb una certa configuració de coses, les posicions i les distàncies relatives dels objectes, etc.

Basant-se en les nocions husserlianes de rerefons de l'experiència i l'«aquí» des d'on es percep que marca el lloc des d'on se'ns dona el món, Sara Ahmed (2007) proposa una fenomenologia de la blancor (*whiteness*), de l'ésser blanc, com un rerefons que vertebrava les possibles experiències i com una *orientació* que configura els espais de percepció i acció. Ahmed fa referència a les descripcions del pensador neomarxista i decolonial Frantz Fanon, el qual presenta l'esquema corporal (*bodily schema*) com a racia-litzat d'entrada, de manera que la raça estructura el seu *modus operandi*. El cos-a-casa (*body-at-home*) des d'on el món es desplega (*unfolds*) és un món que pot habitar la blancor, és un món que està «preparat» per a certs tipus de cossos i que posa certs objectes al seu abast (cf. Ahmed 2007: 154). Així, la blancor és descrita per Ahmed com una orientació que col·loca uns objectes a l'abast i no pas uns altres, marca un punt de partida i organitza l'espai, en un sentit físic, social i simbòlic. Els objectes que estan o no a l'abast són objectes físics però també estils, capacitats, aspiracions, hàbits, o tècniques. La raça esdevé, en aquest model, una qüestió del que està a l'abast, del que està disponible per a ser percebut i allò sobre el qual es pot actuar.

La fenomenologia de la blancor d'Ahmed ens aporta un element que podem generalitzar¹² per entendre com s'experiència el privilegi: les posicions de privilegi (la blancor, però també l'heterosexualitat, la masculinitat) estructuren les experiències d'allò possible, d'allò que resulta a l'abast i d'allò que queda més enllà. Aquestes posicions es poden entendre com el rerefons que marca allò que és *habitual*, això és, allò que no és diferent

12 Entenem que la descripció completa del fenomen de la blancor no es pot traslladar directament al privilegi per raó de gènere, classe, sexualitat, i que cada fenomen requereix el seu estudi, però alhora hi ha elements descrits per Ahmed que semblen també donar-se en el funcionament d'altres eixos d'opressió.

ni causa problemes en l'encontre amb els altres, perquè el privilegi passa desapercbut. Aquest passar desapercbut és la normalitat experienciada per les persones situades en un eix de poder que duu a presentar una experiència parcial i privilegiada com a «normal». Allò «normal» és, doncs, allò habitual i invisible» en la dinàmica del social, però que estructura l'experiència de manera fonamental. El privilegi seria el poder moure's sense problemes en un món que està «orientat» al voltant de les posicions de poder i que estructura un rerefons d'experiència.

Aquest rerefons que marca el privilegi i el poder és invisible perquè no apareix tematitzat com a tal en l'experiència dels cossos privilegiats. Com diu Ahmed (2007: 156), «els cossos blancs no han d'enfrontar-se a la seva blancor».¹³ La diferència és, doncs, pels cossos que habiten un món estructurat segons allò que ells no són: els «altres cossos» (els no blancs, els no heterosexuals, els no masculins, etc.) són els que han d'haver-se-les amb la seva pròpia condició, i així són els que experiencien com a temàtic, problemàtic i com a objecte de reflexió en la seva quotidianitat el mateix rerefons que estructura les experiències socials. Quan els cossos marcats i diferenciats —o en posicions d'opressió— irrompen certs espais de privilegi, hi ha un procés de «desorientació», la gent se sorprèn, parpelleja, torna a mirar. Són cossos que, alhora, experiencien el «ser aturats» (*being stopped*; Ahmed 2007: 161), preguntats, jutjats, de manera que la seva mobilitat no flueix de la mateixa manera que si habitessin posicions de poder.

Aquesta dinàmica de rerefons / tematització es pot traduir en benestars i malestars que tenen a veure amb la facilitat o dificultat amb què una persona habita els llocs. En el sentir benestar lligat a la desigualtat social és difícil distingir on acaba el propi cos i on comença el món (cf. Ahmed 2007: 158), perquè hi ha un encaix en l'ésser en el món. Per contra, en el sentir malestar s'esquerda la possibilitat de viure sense adonar-se de les pròpies condicions, hi ha una certa experiència de «desgavell» que fa objecte la pròpia condició. Així comença la consciència d'opressió i s'obre el camí de la reflexió sobre la mateixa.¹⁴

13 «White bodies do not have to face their whiteness».

14 Cal dir que els benestars i els malestars que hem esmentat es poden tenir per situacions accidentals (com tothom alguna vegada probablement podria reconèixer), però els casos rellevants per al present estudi són els casos que van lligats a estructures socials com el patriarcat, el capitalisme, el supremacisme blanc, els quals són les estructures socials que produeixen experiències d'opressió als individus i a grups particulars.

3.5. LA INJUSTÍCIA HERMENÈUTICA

Un tipus de malestar que aporta riquesa descriptiva a la fenomenologia de la interseccionalitat (i de l'opressió, en general) és el que va lligat a casos en què l'individu experiència el «desgavell» esmentat anteriorment i es produeix la desorientació en certs espais però no es troba un nom per anomenar-la i no se sap què està passant. Miranda Fricker (2007) descriu la dificultat de comprendre i donar sentit a una experiència com un cas d'*injustícia hermenèutica*. Comprendre una experiència pot voler dir donar-li un nom, però també explicar el seu funcionament, conèixer (encara que sigui parcialment) els seus trets fonamentals o, fins i tot, les seves causes. Un exemple sobre el que Fricker reflexiona és el cas històric recollit per Susan Brownmiller (1990) en el seu llibre sobre el moviment d'alliberament de les dones als Estats Units.

Carmita Wood treballava en un laboratori i va patir tota una sèrie de comportaments abusius per part d'un científic sense poder entendre què li estava passant i no va ser fins anys després quan, en un procés col·lectiu amb d'altres dones feministes, li van donar el nom d'«assetjament sexual». Fricker descriu el cas com un cas de buit epistèmic (de desconeixement) que comporta una desigualtat enfront d'aquelles persones que sí poden donar sentit a la seva experiència perquè poden entendre-la, constituint, així, un cas d'injustícia hermenèutica. El buit epistèmic que es va donar en aquest cas va representar danys per a la treballadora (psicològics, va haver de plegar de la feina) i, alhora, sense saber què li passava tampoc no podia saber com fer-hi front.

Un altre cas exemplar d'injustícia hermenèutica és el que descriu Betty Friedan (1963) quan tracta del «malestar que no té nom» que patien les dones nordamericanes blanques de classe mitjana que eren mestresses de casa i, malgrat complir amb un cert ideal femení —tenir família i suport econòmic—, estaven insatisfetes amb les seves vides. Aquest malestar sense nom era, de fet, un conjunt d'experiències d'opressió per raó de gènere (combinades amb el fet que eren blanques i de classe mitjana) que propicia el sistema patriarcal, infontent uns valors i ideals molt determinats de feminitat i que Friedan bateja com a «mística de la feminitat».

En el context de les experiències interseccionals, una aproximació fenomenològica suggereix que hi ha casos en què els individus poden patir malestans lligats a la injustícia hermenèutica que es dona pel fet de no saber anomenar el tipus de discriminació complexa (per incloure diversos eixos) que ocorre. El Cas 1 descrit per Crenshaw és clarament un cas d'in-

justícia hermenèutica (a part de jurídica, òbviament) relacionada amb la interseccionalitat, és a dir, amb la combinació dels efectes del gènere i la raça sobre les experiències de les dones negres en l'àmbit laboral. El buit cognitiu de no saber com funcionen les dinàmiques de l'opressió en aquest grup —almenys fins que són descrites com a tals— comporta una desigualtat i, així, una injustícia en el tractament legal de les discriminacions. Més enllà del nivell legal, l'experiència interseccional lligada al Cas 1 seria d'un «estar fora de lloc», d'un malestar lligat a la incomprensió del problema.

3.6. ADONAR-SE DE LA DINÀMICA INTERSECCIONAL

En les dues últimes seccions hem apuntat alguns trets de la fenomenologia de l'opressió, d'una banda, i del privilegi, de l'altra. Hem partit d'exemples concrets per il·lustrar com l'opressió i el privilegi es relacionen amb diverses categories socials des d'una perspectiva fenomenològica que busca descriure les estructures de les experiències. El darrer aspecte que apuntarem per una fenomenologia de la interseccionalitat és el fet que sovint hi ha cossos que reuneixen efectes de categories que apunten en direccions diferents, que «tiben» cap a orientacions del món contràries. Un dels aprenentatges de la interseccionalitat és precisament el poder-se saber víctima i opressor alhora en un mateix context i a causa de l'acció complexa de diverses categories socials. Recordem el Cas 2 entre gènere i classe, per exemple. Aquesta simultaneïtat de poder estar situat alhora en posicions d'opressió i de privilegi es pot analitzar a nivell fenomenològic a través d'una *consciència* de la possibilitat de ser oprimat i privilegiat al mateix temps, dins del camp experiencial d'un sol individu.

Aquesta consciència consisteix a adonar-se de la *possibilitat* d'habitar un món que orienta cap a direccions diferents o contràries, ser conscient de la possibilitat que mentre un cos negre irromp en un rerefons de blancor, per exemple, produint una perplexitat, el mateix cos pot estar exercint el poder de sentir-se normal, que encaixa, respecte d'un rerefons d'heterosexualitat o de masculinitat, creant així un espai hostil per l'aparèixer dels cossos no heterosexuels o no masculins. Mentre que en les descripcions d'opressions i privilegi generalment hi ha una consciència primària de l'opressió que deixa en segon terme altres possibles formes de privilegi, un segon nivell de reflexió pot portar a experimentar la complexitat mateixa de les dinàmiques interseccionals, tenint l'experiència d'opressió primària d'una marca de complexitat, que seria la pròpia marca interseccional. Seria una marca que apunta, en una certa experiència d'opressió, a la possibilitat

d'estar situat en un lloc de «menys opressió» o, fins i tot, en un lloc de poder. I al contrari, saber-se privilegiat en un context per raó d'una categoria social, però amb la possibilitat de ser oprimat per raó d'altres categories en d'altres contextos (o, fins i tot, en el mateix context).

Aquesta consciència de la complexitat suggereix, alhora, que cal reconèixer diferents formes d'opressió més enllà de les pròpies, i diferents formes de privilegi més enllà dels propis; i que descriure i analitzar una opressió ens pot donar eines per entendre'n una altra. L'adonar-se de la possibilitat de ser víctima i privilegiat al mateix temps conté, d'alguna manera, el germen del que podria ser una empatia cap a diverses formes d'opressió i propiciar, en darrer terme, aliances per subvertir-les.

4. POSSIBLES CRÍTQUES

Abans d'acabar voldria considerar algunes crítiques que se li han fet tradicionalment a la fenomenologia quan aborda temes feministes o socials, per veure fins a quin punt són aplicables a la fenomenologia de la interseccionalitat descrita aquí. En primer lloc, una de les crítiques és que la fenomenologia no deixa enrere l'essencialisme tan criticat per les feministes, per tal com busca descriure les experiències lligades a un tipus d'identitat («l'experiència femenina», l'«experiència negra»), de manera que contribuiria a una reificació de les categories i a una exclusió de la seva diversitat interna. Si bé és cert que aquest tipus de crítica la podem fer a algunes anàlisis fenomenològiques concretes, l'aproximació presentada aquí, tanmateix, reconeix que la complexitat de relacions entre categories i la diversitat interna és quelcom a tenir en compte des de l'inici de l'anàlisi, i així no hem de suposar que les identitats o les categories són rígides i homogènies en el seu si. Parlar d'experiències interseccionals *per se*, doncs, no implica tenir una visió essencialista de les categories socials que conformen aquestes experiències.

En segon lloc, des de posicions postestructuralistes, sovint s'ha titllat la fenomenologia d'apel·lar a una noció d'experiència prediscursiva, neutra i no travessada pel poder (cf. Stoller 2009; Oksala 2016), reproduint així biaixos socials i culturals. La fenomenologia proposada aquí evita aquesta crítica precisament perquè entén que l'experiència està situada i imbricada amb els processos socials, i és precisament la complexitat de les experiències socialment mediades les que s'han d'estudiar. És clar, però, que a diferència d'altres aproximacions en teoria feminista, la visió fenomenològica dona un lloc preeminent a l'experiència com a font de descripció primària

de l'opressió i com lloc últim de fonamentació de l'anàlisi, entenent que es pot oferir una visió filosòfica que apel·la a alguna cosa més enllà o més ençà del discurs. Però això no significa que la fenomenologia pugui oferir una explicació completa de la interseccionalitat, sinó que presenta els seus propis límits en una caracterització determinada de les experiències interseccionals.

Més enllà d'evitar aquestes dues crítiques importants, el present estudi pot proporcionar als estudis feministes i interseccionals una noció d'experiència més rica i articulada que el mer ús d'«experiència» com a situació (d'opressió o privilegi) en què es pot trobar un individu o col·lectiu. Alhora, la reflexió concreta sobre les experiències interseccionals pot oferir estratègies eficients de resistència i d'acció política, a través del coneixement de com afecten les dinàmiques de les estructures de poder en els individus i les seves experiències. Finalment, una fenomenologia de la interseccionalitat pot proporcionar la base per a teories que vagin més enllà de l'experiència però que, tanmateix, hagin de tenir-la en compte o explicar-la des d'altres perspectives.

5. CONSIDERACIONS FINALS

La interseccionalitat és un concepte que ha esdevingut central en els estudis feministes i en les ciències socials. Malgrat la seva àmplia utilització i aplicació, resulta força confús com s'ha d'analitzar el fenomen des d'una perspectiva teòrica i conceptual. Aquest treball intenta ser un pas que contribueixi a omplir aquest buit des d'una perspectiva fenomenològica. Els contorns de la fenomenologia de la interseccionalitat presentats en aquest article posen en relació la tradició fenomenològica i la teoria feminista, contribuint així a l'àmbit de la fenomenologia feminista.

La fenomenologia ens situa en el pla de l'experiència viscuda, i aquest ha estat el punt de partida de les caracteritzacions presentades en aquest article. En primer lloc he destacat el caràcter corporitzat i contextual de les experiències interseccionals com a dos factors clau de les dinàmiques interseccionals. Precisament, el context fa visibles (alhora que amaga) certs cossos, a través de les marques que aquests presenten i de com són llegits en els llocs. L'experiència d'opressió suposa un malestar com a vivència de primera persona que implica una tematització del context. Aquest «estar fora de lloc» és l'estructura explicativa de la vivència. Quan s'està «a lloc», integrat en el rerefons d'experiència, no s'experiència l'estructura de poder que vertebra el privilegi ja que se sent com a «normal», com a encaixant en

l'orientació que determina l'ordre social. L'experiència de viure una opressió, i aquesta estructura, sense poder-la tematitzar a través d'una denominació comuna origina casos d'injustícia hermenèutica. Si bé alguns d'aquests casos han estat abastament descrits, cal destacar el component experiencial que poden presentar. Afegint complexitat a l'anàlisi fenomenològica, finalment he apuntat el caràcter interseccional mateix de l'experiència com a un tipus de consciència de la possibilitat de ser opressor i oprimit al mateix temps, un tret que pot tenir implicacions rellevants per a l'empatia entre diferents formes d'opressió i per a les possibles aliances per combatre els sistemes d'opressió interrelacionats.

BIBLIOGRAFIA

- Ahmed, S. (2006) *Queer Phenomenology. Orientations, Objects, Others*. Durham / Londres: Duker U. P.
- Ahmed, S. (2007) «A Phenomenology of Whiteness». *Feminist Theory* 8: 149-168.
- Carastathis, A. (2014) «The Concept of Intersectionality in Feminist Theory». *Philosophy Compass* 9/5: 304-314.
- Combahee River Collective (1978 [1977]) «A black feminist statement». Dins Z. Eisenstein (ed.), *Capitalist Patriarchy and the Case for Socialist Feminism*. Nova York: Monthly Review Press. [A. Vigetti (tr.), «Declaració del Col·lectiu del riu Combahee». *Catarsi Magazin*; <https://catarsimagazin.cat/la-declaracio-del-collectiu-del-riu-combahee-40-anys-despres>]
- Cho, S.; Crenshaw, K.W.; McCall, L. (2013) «Toward a Field of Intersectionality Studies: Theory, Applications, and Praxis». *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 38/4:785-810.
- Choo, H. Y.; Feree, M. M. (2010) «Practising Intersectionality in Sociological Research: A Critical Analysis of Inclusions, Interactions, and Institutions in the Study of Inequalities». *Sociological Theory* 28/2: 129-149.
- Crenshaw, K. W. (1989) «Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory, and Antiracist Politics». *University of Chicago Legal Forum* 1989/1: 139-167.
- Fricker, M. (2007) *Epistemic Injustice: Power and the Ethics of Knowing*. Oxford: Oxford U. P.
- Husserl, E. (1977) Hua III, *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phä-*

- nomenologischen Philosophie* (K. Schuhmann, ed.). Erstes Buch: Allgemeine Einführung in die reine Phänomenologie 1. Halbband: Text der 1.-3. Auflage – Nachdruck. La Haia: Martinus Nijhoff, 1977. [J. Gaos (tr.), *E. Husserl: Ideas relativas a una fenomenología pura y una filosofía fenomenológica*. México: Fondo de Cultura Económica, 1962]
- (1984) Hua XIX, *Logische Untersuchungen* (U. Panzer, ed.): Zweiter Teil. Untersuchungen zur Phänomenologie und Theorie der Erkenntnis. La Haia: Martinus Nijhoff. [M. G. Morente, J. Gaos (trs.), *E. Husserl: Investigaciones Lógicas 1,2*. Madrid: Alianza Editorial, 1999]
- Jorba, M.; Rodó-Zárate, M. (2019) «Beyond Mutual Constitution: the Properties Framework for Intersectionality Studies». *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 45/1: 175-200.
- Marçal, M. M. (1977) *Cau de llunes*. Barcelona: Proa.
- McCall, L. (2005) «The Complexity of Intersectionality». *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 30/3: 1771-1800.
- Oksala, J. (2016) *Feminist Experiences: Foucauldian and Phenomenological Investigations*. Chicago: Northwestern U. P.
- Rodó-de-Zárate, M. (2014) «Developing geographies of intersectionality with Relief Maps: reflections from youth research in Manresa, Catalonia». *Gender, Place and Culture* 21/8: 925-944.
- Rodó-Zárate, M. (2020) «Gender, Nation, and Situated Intersectionality: The Case of Catalan Pro-independence Feminism». *Politics and Gender* 16/2: 608-636.
- ; Jorba, M. (2020). «Metaphors of Intersectionality: reframing the debate with a new proposal». *European Journal of Women's Studies*. [DOI: 10.1177/1350506820930734]
- Stoller, S. (2009) «Phenomenology and the Poststructural Critique of Experience». *International Journal of Philosophical Studies* 17/5: 707-737.
- Valentine, G. (2007) «Theorizing and Researching Intersectionality: A Challenge for Feminist Geography». *The Professional Geographer* 59/1: 10-21.